

Makkai Béla

Nemzetteremtő és honszerző albánok

Nation-creating and Country Building Albanians

Összefoglalás

A Balkán legkisebb népe birodalmak fojtogató ölelését túlélve csupán a 19. század utolsó harmadában ébredt nemzeti öntudatra, a szomszéd népek beolvasztó törekvései hatására. Azóta vívja szakadatlan harcát a vallási, földrajzi megosztottság és a „pártfogó” hatalmak képmutató paternalizmusa ellenében. A tanulmány ezt a küzdelmet követi nyomon, a török hódítástól a koszovói „árnyéktársadalom” 2008. évi függetlenedéséig, második hazává válásáig. Kiemelve törhetetlen élni akarásukat, amely a fegyveres küzdelmet is vállaló szabadságszereteten, az összefogás képességén és a szapora gyermekvállalás áldozathozatalán alapul.

Summary

Having survived the suffocating embrace of empires, the smallest nation of the Balkan Peninsula awakened to national consciousness only in the last third of the 19th century in response to the incorporation efforts of the neighbouring peoples. Since then they have been fighting their ceaseless struggle against religious and geographical division

---

MAKKAI BÉLA a történelemtudomány kandidátusa, tanszékvezető egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem (b61makkai@gmail.com).

and the hypocritically paternalistic powers. The study follows this fight from the Turkish conquest to the 2008 independence of the Kosovo “shadow society”, a second homeland for Albanians, highlighting their unsuppressable life instinct and will to survive their love of freedom not deterred even from armed struggle, their ability to join forces and willingness to undertake the pain of having numerous children.

A NEMZETTÉ VÁLÁS ELŐTTI ÉVSZÁZADOK

Az albánok Európa egyik legrégebb, ám rokontalan népe. Származásuk szerint valószínűsíthetően illírek, de kapcsolatba hozták őket a trákokkal, a pelazgokkal,¹ mi több, a mitológiai gigászokkal is (gheg nevű törzsük után).

A természetföldrajzi adottságok okán, de vallási-kulturális szempontból is megosztott nép az albán. Míg a sziklás, hegyes észak gheg lakói katolikusok voltak, a szelídebb déli-délkeleti vidékeken élő toszk törzs az ortodoxiában osztozott a környező népekkel. Az albán szállásterület középső részének, a Shkumbi folyó völgyének lakói az oszmán terjeszkedés idején váltak fokozatosan renegáttá, noha a törzseiket egyesítő Szkan-der bég (Gjergj Kastrioti) emberöltőnyi ideig érzékeny csapásokat mért a hódítókra. Szövetségben a magyarokkal. Halála után (1468) azonban gyakorivá váltak az önkéntes áttérések (az adóterhek elkerülése és a személyes érvényesülés érdekében). A keresztény hadjáratok alkalmával „hűtlen magatartást” tanúsító klánokat viszont erőszakkal is iszlamizálták. Mint a Szent Liga 1689-es balkáni offenzívája idején felkelt katolikusokat büntetési céllal délszláv közegbe, Koszovóba telepítették, ahol aztán idővel az oszmán hatalom bázisává lettek, leginkább katonai szolgálataik révén. A gyors felemelkedés lehetősége nemcsak a janicsárság, de a szultán vagy a fanarióta fejedelmek testőrsége soraiban is biztosítva volt számukra.² Nem véletlen, hogy a krónikák 27 albán származású nagyvezírt tartanak számon. Közülük a legismertebbek a Köprülük.³

AZ OSMÁN REFORMKOR, A TANZIMAT (1839–1876)

A 18. század végére az Oszmán Birodalom látványosan meggyöngült. Ez mindenekelőtt a sorozatos katonai vereségekben ütközött ki, ami-

nek egyenes következménye az elvesztett területekről elinduló menekültáradat (lásd cserkeszek). A kudarcokat Isten büntetéseként megéltó vallásos mozgalmak, irányzatok ugyancsak a káosz fokozóivá váltak. Míg a birodalom déli és keleti peremén, az arabok között a szakadár vaha-bita mozgalom hódított, addig az északi albán vidékeken az évszázadok óta honos bektasi dervisrend befolyása erősödött meg, minthogy a rend toleráns felfogásával kiválóan alkalmazkodni tudott az albánok hitbéli megosztottságához és felszínes vallásosságához.⁴

II. Mahmud szultán reformtörekvései eredményeként 1832-ben felszámolták a timárbirtok-rendszert, s a csiftlikeket, vakufokat⁵ is, azonban az albánlakta vidékeken a föld nagy része a muzulmán nagybirtokosság tulajdonában maradt.⁶ A népesség fokozatos növekedésével jelentkező földéhséget és megélhetési válságot (akár a múltban az erőszakos hittérítéseket) kivándorlással „orvosolták”. A több évszázados múltra visszatekintő dél-itáliai diaszpóra (arbëresh)⁷ mellett így jöttek létre a szomszédos területek, s a császárváros, illetve Egyiptom, Oroszország és az Egyesült Államok albán közösségei.

A központi hatalom gyengélkedését, az anarchikus állapotokat a nagybirtokos albán bégek, lázadó ajánok regionális hatalmuk kiépítésére használták ki. Shkodrában (Szkutari) a Bushati család kétgenerációnyi időre dacolni tudott a szultán hatalmával.

A fokozatosan görög nyelvterületbe átcsapó Észak-Epiruszban, Janina központtal az ugyancsak albán Tepeleni Ali pasa kormányzott, élvezve Franciaország diplomáciai támogatását (1822-ig, a rászabadított orvgyilkosok sikeres akciójáig).

A korszak legnevesebb albán szereplője Mohamed Ali, egyiptomi helytartó, aki a vazallus állam mameluk lázadóinak megbékítésére kapott megbízást a Portától, de sikereit követően francia támogatással önállósította magát. 1832/33-as és 1839-es hadjáratában tett kísérletet a szultáni trón megszerzésére.

Az albánok döntő többsége azonban a muzulmán hitközösség alapján lojális volt a szultánhoz, noha a részleges sikereket hozó török reformkor, a Tanzimat intézkedései a hagyományos (elő)jogok sérelmével s az idegen hivatalnokok megjelenésével spontán ellenkezést váltottak ki soraikban. Visszatetszést keltett a Portának azon törekvése is, hogy az albánok lehetőleg ne alkossanak egyetlen közigazgatási egységet: az általuk lakott vidéket 1836-ban a janinai és a Monasztir/Bitola székhelyű

ruméliai vilajetre osztották. Később, az 1865-ös reform területüket a shkodrai, janinai, monasztiri, s később a koszovói vilajetbe tagolta szét.⁸ A század utolsó harmadára a túlélési esélyek szempontjából kritikusra forduló helyzetben éppen e szétszakítottságnak a felszámolása lesz az ébredő albán nacionalizmus legfőbb célkitűzése.

A NEMZETI ÚJJÁSZÜLETÉS, A RILINDJA

Az 1875-ben kirobbant úgynevezett nagy keleti válság idején a Balkán minden keresztény népe fegyverre kelt függetlensége kivívásáért. Csúpan az albánok álltak a Porta mellett, egészen addig, amíg az ortodox testvériség jegyében katonailag is beavatkozó és felülkerekedő Oroszország a San Stefanó-i békével új helyzetet nem teremtett. Keleten Nagy-Bulgáriának, északon pedig Szerbiának és Montenegrónak ítélt albánlakta területeket. A kedvezményezettek katonai megszállással próbáltak kész helyzetet teremteni. Szorongatott állapotában a birodalom nem sokat tehetett albán alattvalóiért, így azok egy önvédelmi vészreakcióval szinte egy csapásra ébredtek nemzeti öntudatra, s az osztozkodó szomszédok ellenében fegyvert ragadtak, megővni nemzeti szállásterületüket.

1878 kora tavaszán Abdul Frashëri vezetésével titkos bizottság alakult Isztambulban, majd június 10-én a koszovói Prizrenben a négy vilajet egyházi és nemzetségi előjárói egy autonóm albán közigazgatási egység alapjait igyekeztek megteremteni. A Porta kezdetben nem tett barátságatlan lépéseket, Frashëri azonban a vallási ellentéteken felülemelkedve próbálta önvédelmi harcában egységbe forrasztani nemzetét,⁹ a Prizreni (v. Albán) Liga irányításával. Felhívást intéztek a győztes Oroszország megfélemezésére az 1878 nyarán összeülő berlini kongresszushoz, ebben kinyilvánították jogigényüket a Montenegrónak ítélt területekre. Követelésüknek fegyveres akciókkal adtak nyomatékot, amelyet a Porta kezdetben titkos fegyverszállításokkal támogatott. A határkijelölő bizottságok önkényeskedéseit ily módon sikerült mérsékelni.¹⁰ A nagyhatalmak követelésének engedve a szultán később mégis sereget küldött alattvalói ellen. Az albán politikai elit – gyengesége tudatában – ekkor még nem törekedett a nemzeti szuverenitás kivívására, ugyanakkor egyetértésre jutottak egy albán oktatási és hivatali nyelvet használó autonóm közigazgatási egység megteremtésének programjában. Az oszmán rendterem-

tésben a Liga vezetőit letartóztatták, Frashërit élethosszig száműzték, újjáéledt a központosító birodalmi politika. Ekkor a fegyverek helyett – átmenetileg – a kultúráé lett a főszerep.

A Tanzimat alatt az albánok továbbra is megmaradtak a millet-rendszerben,¹¹ így a szerencsés kevesek iszlám, ortodox és katolikus tanodákban juthattak az alapvető kultúrjavakhoz – ám csak idegen nyelveken.¹²

A külföldi diaszpóráknak így különleges szerep jutott az egységes albán nyelvi kultúra megteremtésében.¹³ 1879-ben a császárvárosban alakult egy közművelődési

társaság Sami Frashëri vezetésével, mindenekelőtt albán könyvek kiadására. Ez a számos dialektust használó nép számára fontos lépés volt egy modern nyelvi norma megteremtéséhez. Albán tannyelvű iskolák azonban csak a század utolsó dekádjában alakultak (az első 1887-ben Korçában¹⁴). Ez része volt az engedmények politikájának, amely a politikai foglyok szabadulását és az anyanyelvhasználat lehetőségeinek bővülését hozta. A századfordulón azonban a török szakhatóság bezáratta a frissen alakult tanintézeteket (1902). Ennek oka, hogy 1897 novemberében, majd 1899 januárjában Pejában (Pec) ismét összeülő nemzeti fórum radikális többsége elkötelezte magát a négy vilajet egyesítése, az autonóm Albánia mellett. Az új Liga működését hamarosan betiltották, vezetőit üldözték, elnökét, a már a Prizreni Ligában is fontos szerepet játszó Haxhi Mulla Zekát 1902-ben kivégezték.

Az 1903-ban kitört macedón felkelés azonban új lendületet adott a fegyveres ellenállásnak, hiszen muzulmán voltuk miatt a délszláv és görög támadások nem kímélték az itt élő albánokat sem. Az ellenállást 1905 novemberétől a Bizottság Albánia Felszabadításáért nevű titkos társaság szervezte, országos hálózattal.

A konzervatív nemzetségszűk, előljárók egy jelentős csoportja azonban az oszmanizmus jegyében – s bizonyára az autonóm státus békés elnyerésének reményében – támogatta a szárba szökő ifjútörök mozgalmat, amelynek 1908-as hatalomra jutásával csakugyan enyhült a Portával való viszony. Ennek köszönhető a korszakos döntés a latin ábécé használatáról, mely a különállást s a vallási megosztottságon felülemelkedő nemzeti egységet leginkább kifejezte és szolgálta.¹⁵ A török hatóságok

---

**Ekkor a fegyverek helyett
– átmenetileg – a kultúráé
lett a főszerep.**

az emigránsok hazatértén túl több albán lap megjelenését is engedélyezték, és a képviselőház tagjává választották Ismail Qemalit. Ekkoriban (1909) nyílt meg az első albán tanítóképző is Elbasánban.

A törököket azonban frusztrálta Bosznia-Hercegovina osztrák–magyar bekebelezése s a nemzetközi válság forgatagában sikeresen manőverező Bulgária függetlenedése. A nemzetiségi törekvések ellenében a kormányzat ismét a kemény kéz politikájához folyamodott, amire válaszul 1910 márciusában kitört a priština felkelés. A Koszovó egészére kiterjedő harcokat erőszakkal nem sikerült megfékezni, így 1911 kora őszén V. Mohamed személyes látogatással próbált közvetíteni.¹⁶

Az alkupozíciót az 1911 szeptemberében Líbia „tulajdonjogáért” kirobbant olasz–török háború teremtette meg. A fegyveres ellenállást viszont Montenegró területszerző próbálkozásai tartották ébren. 1912 augusztusában a felkelők bevették Üsküböt (Szkopje), ami megdöbentette az ifjútörök vezetést, s immár hajlott volna a megegyezésre. Csakhogy időközben az egész félszigeten megszólaltak a fegyverek! Az I. balkán háború célja a végelgyengülésben szenvedő Oszmán Birodalom európai birtokainak felosztása volt.

A FÜGGETLEN ALBÁNIA MEGSZÜLETÉSE ÉS NEHÉZSÉGEI

A győzelmes ortodox balkáni szövetség a törökök oldalán találta a muzulmán albánokat. De az albán függetlenség atyjaként emlegetett Ismail Qemali megmaradásuk érdekében diplomáciai úton keresett pártfogókat: a romániai kolónia után Berchtold osztrák–magyar külügyminisztert s a nagyhatalmak bécsi követeit kereste fel. Utóbbiak autonómiaígéréstével 1912. november 28-án a Vlorában (Valona) összehívott Nemzeti Kongresszus kikiáltotta a szuverén Albániát. A harcoktól taktikusan távol maradó albánoknak a decemberi londoni követi konferencia autonóm státust biztosított. A második Balkán-háborút lezáró bukaresti béke azonban a nagyhatalmak kizárásával rögzítette a győztesek területfoglalásait. Ennek ellensúlyozására, a Nemzetközi Ellenőrző Bizottság gyámkodása mellett, Albánia semleges alkotmányos monarchiává alakult. A határmegállapítás ugyan az albán többségű Koszovó elvesztését hozta, de az erőszakos szerb–montenegrói hódítókat egy kétségbeesett népfelkeléssel és nagyhatalmi támogatással sikerült visszaszorítaniuk arról a 29 000 négyzetkilométernyi területről, amely mintegy 800 000 albán hazája lett.

A magyar albán-specialista és őslénykutató, Nopcsa Ferenc báró trónigényét¹⁷ figyelmen kívül hagyva a nagyhatalmak Wilhelm von Wied herceget támogatták, aki jelentős tőkejavakkal, de helyismeret nélkül érkezett meg Durrësbe (Durazzo) 1914 márciusában. Ám az ifjú fejedelem a muzulmánok ellenállása, a rossz gazdasági helyzetben gyakori parasztlázongások és a hatalmi posztokért folyó versengés miatt fél év után távozni kényszerült az országból.

A világháború éveiben a káosz csak nőtt: a görögök déli területeket, a „semleges” olaszok Saseno/Sazani szigetét és Vlora/Valona kikötőjét, Montenegró Shkodrát szállta meg. A fővárost is elfoglaló szerbeket osztrák–magyar csapatok szorították ki. Itt kell megemlítenünk, hogy a nagy délszláv állam kialakulásában ellenérdekelt Osztrák–Magyar Monarchia nemcsak az albán államiság megteremtésében és területi sértetlenségének biztosításában vállalt főszerepet, de a világháború időszakában a magyarság balkáni közvetítő küldetésének jegyében ösztöndíjak adományozásával is közreműködött a fiatal állam kulturális elitjének kinevelésében.¹⁸

A központi hatalmak veresége után Wilson amerikai elnök nem engedett a győztesek gátlástalan hódításvágyának, s ebben bizonyosan szerepe volt az albán emigráció lobbitevékenységének is. A másik protektor, Olaszország viszont csak a jugoszláv határviták – számára előnyös – lezárása után volt hajlandó távozni az országból (de Saseno szigetéről nem). Néhány tagállam ellenzésétől függetlenül a Nemzetek Szövetsége már 1920-ban tagjai sorába fogadta a fiatal balkáni államot. Azzal a kikötéssel, hogy az tiszteletben tartja a görög, török és délszláv kisebbség nemzetiségi jogait. A nyers, érdekelvű balkáni hatalomgyakorlás hagyományának megfelelően azonban erre az albánok nem sok hajlandóságot mutattak. Igaz, a Népszövetség kisebbségi klauzuláját kénytelenmód elismerő Görögország ugyanezt az utat járta. Szintúgy a nemzet(iség)ek konglomerátumának számító Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, amely az elcsatolt félmilliónyi magyarhoz hasonlóan kíméletlen módszerességgel forgatta ki javaiból és politikai jogaiból a bekebelezett tartományok idegen ajkú tömegeit. Fokozottan igaz mindez az önvédelmi harcokban megedződött mintegy 450 ezres¹⁹ koszovói albánságra! Az elszakadásért küzdő kaçak („menekült”, „csempész”) gerillákat éveken át csak reguláris haderő és nehézfegyverzet bevetésével tudták megfékezni. De 1925-ben a parlamentáris eszközökkel küzdő, autonomista Xhemijet pártot is

betiltották. Ezzel párhuzamosan – erőszakos betelepítésekkel – néhány év alatt jelentősen megváltoztatták a tartomány etnikai összetételét, és korlátozták az albánok nyelvhasználati jogait.²⁰

Szkander bég és Hunyadi János szövetségének dicső emlékéhez képest tehát, a két nemzet sorsközösségét ezúttal a délszláv gazdaállam elnyomó nemzetiségi politikájának együttes elszenvedése jelentette.

Az anyaország ezalatt a nyomasztó feudális örökségtől való szabadulás útjait kereste. A földreformért küzdő Néppártot Fan S. Noli ortodox püspök vezette, akit az amerikai diaszpóra delegált a nemzetgyűlésbe. A Shefqet Vërlaci vezette konzervatív bégek és klánvezérek érdekeit képviselő Haladó Párt azonban gazdasági befolyása és erőszakos módszerei révén elszántan birtokolta a végrehajtó hatalmat. Ez az eredmény sokban Vërlaci lánya vőlegényének, a tehetséges, de módszereiben nem válogatós Ahmet Bej Zogunak köszönhető, aki igen fiatalon miniszter, majd kormányfő lett. 1924 tavaszán azonban diktatórikus rendszerét egy spontán népmozgalom elsöpörte, s ez lehetőséget adott a művelt és progresszív Nolinak, hogy az alkotmányos kormányzás alapjait megvesse: agrár- és választójogi reformmal, a külföldi befektetők ösztönzésével s az olasz gyámkodás elutasításával. Támogatóinak egy részét azonban csupán a Zogu-ellenesség állította oldalára, reformjait viszont elutasították. Így a szomszédos délszláv államban fegyvereseket toborzó Zogu vrangelista orosz emigránsok és szerb tiszték élén minden nehézség nélkül visszaszerezte hatalmát. 1925-ben hét évre széles jogkörrel köztársasági elnöki megbízást nyert. A szerb igényeket az Ohridi-tó melletti Szent Naum kegyhely átadásával igyekezett csillapítani, ám végül a tőkeerősebb és távolibb Olaszország szövetségére támaszkodott. Az 1926-ban megkötött barátsági szerződés (Tiranai paktum) gyakorlatilag olasz érdekszférává tette az országot, amit az 1927-es 20 évre szóló katonai szövetség még leplezetlenebbül kifejezett (tanácsadók megjelenése, Vlorában olasz haditengerészeti támaszpont).

Zogu immár stabil külpolitikai helyzetét kihasználva 1928-ban a nemzetgyűlés tagjait rábírta, hogy „minden albánok királyává” emeljék. (Felséges arája 1938-ban a magyar Apponyi Géraldine grófnő lett.) Új alkotmányt és polgári büntető törvénykönyvet adott ki, de az agrár- és oktatási reformtól elzárkózott.

Mussolini szövetsége azonban 1932-re már igen terhessé vált. „Hálából” vámuniót, kötelező olasznyelv-oktatást és az olasz népességfelesleg

Albániába telepítését igényelte. Zogu ekkor Itália ellenfeleihez próbált közeledni: kereskedelmi egyezményt kötött Görögországgal és Jugoszláviával, egyúttal hazaküldte az olasz tanácsadókat, iskoláikat bezáratta. A fasiszta Olaszország természetesen nem tett le az Adria beltengerré alakításáról, s 1934-ben – hivatlanul – egy „tisztelgő” flottalátogatással bírta jobb belátásra az albán uralkodót. Folyamatos lázongások közepette ugyan, de az olaszok immár az államigazgatásban is vezető posztokhoz jutottak. (Méltó elhelyezésükre Tiranában egész villanegyed épült fel.²¹)

**A népességnek csak
mintegy ötöde volt járatos
a betűvetésben.**

Ez idő alatt Albánia nem sokat tudott előrelépni a modern demokratikus államrend kiépítésében. A bányakincsekben gazdag ország lakóinak csaknem egésze továbbra is a mezőgazdaságból próbált megélni. Elmaradottságukat jelzi, hogy az írástudás még a balkáni átlagot is mélyen alulmúlta. A népességnek csak mintegy ötöde volt járatos a betűvetésben. A nemzetségfőktől uralt politikai porondon európai mércével mért politikai pártok nem léteztek, még szakszervezet is csupán a bányászatban jött létre. Az ellenzék számos, egymással versengő frakcióban fejtette ki működését, a Noli vezette Nemzeti Felszabadítási Bizottság nyugati emigrációban.

A világgazdasági válság szinte letaglózta a szerény gazdasági alapokon nyugvó országot, ez által még kiszolgáltatottabbá vált a szomszédok és a nagyhatalmak hódító szándékainak.

A legveszélyesebb „pártfogó” Olaszország volt. A világhódító terveket szövögető Mussolini a német hadisikerektől felmérve 1939. március 25-én ultimátumot intézett az albán vezetéshez. Zogu (a nemzeti vagyons részesével együtt) Görögországba menekült az április 7-én bekövetkező olasz invázió elől. A nemzetgyűlés alig egy hét múlva kinyilvánította a két ország egyesülését.

A valódi célpont azonban Görögország volt, noha az októberi hadüzenet a mediterrán királyságnak az albán kisebbséget sújtó politikájára hivatkozott. A görögök azonban Metaxasz arhigosz vezetésével szívós harcok árán kiűzték a betolakodókat, majd albán területen folytatták offenzívájukat. Az ott maradás nem titkolt szándékával! A bajba jutott olaszokat azonban kisegítette német szövetségeseik, s 1941 tavaszán Ju-

goszlávia lerohanása után elfoglalták Görögországot. Koszovót az olasz megszállás alatti területekkel Nagy-Albániává egyesítették.

Az albán társadalom azonban az idegen főség alatti egység és a háborús konjunktúra ellenére nem tűrte jól a csatlós szerepét. Az északi klánok (Abas Kupi vezetésével) Zogu visszatérésén fáradoztak, míg a volt miniszterelnök, a Nemzeti Front későbbi elnöke, Midhat Frashëri liberális nacionalistái a vidékre támaszkodva egy független köztársaságért szálltak síkra. Sajátos ideológiai háttérrel, de sokban hasonló megoldást keresett a toszk középosztálybeliekből verbuválódott kommunista mozgalom, amely a városokban talált támogatókra. Versengő frakcióit a jugoszláv testvérpárt segítette összebékíteni,²² majd taktikus népfrent-programmal, a Nemzeti Felszabadítási Mozgalom (LNC) megalakításával tömegtámogatásukat biztosítani. A polgárháborús viszonyok között Enver Hoxha kommunistái így előnyre tettek szert az 1942 októberében zászlót bontó antikommunista, de heterogén társadalmi bázisú Nemzeti Fronttal (Balli Kombëtar) szemben.

A szövetségesek 1943-as szicíliai partraszállása előtt a megtévesztő balkáni offenzíva látszatát csak az immár harmincezes²³ kommunista partizánmozgalom harci tevékenységének fokozása teremthette meg (tekintettel az ellenállási mozgalmak működésének összehangolására tett sikertelen próbálkozásokra). A fasiszta Olaszország összeomlásával a gerillák jelentős fegyverarzenálhoz jutottak, amit ezúttal a németek ellen használhattak. Az új megszállók azonban csak az ország stratégiai régióiban vetették meg lábukat, s – a szerbellenesség jegyében – a Balli Kombëtar bábkormány közreműködésével jelentős erőket tudtak mozgósítani a maguk oldalán (lásd a Szkander bég SS-hadosztály). Zogu emigránsait a szövetségesek nem támogatták, így a németekkel kollaboráló, hitelüket vesztett politikai erőkké kíméletlenül leszámoló, a Tito és a britek által felkarolt kommunista LNC lett a hatalom egyedüli várományosa. Hoxháék 1944 májusában Nemzeti Felszabadítási Antifasiszta Tanácsot, majd ideiglenes kormányt alakítottak.

A SZOCIALIZMUS ÚTJÁN

Az 1945 decemberében megtartott választásokon az Albán Kommunista Párt – a belügyminiszteri tárca birtokában – elsöprő győzelmet aratott. Az új rezsim radikális földreformot hirdetett, bevezette a jegyrendszert,

és államosította a magánvagyonot. A megfélemlített tömegek egykedvűen vették tudomásul, hogy országuk 1946 januárjában népköztársasággá alakul. A kommunizmus útjára tévedt nemzet a kezdeti lépéseket légüres térben kényszerült megtenni. A déli területeire támasztott görög igényeknek terhes nyomatókat adott az Egyesült Államok támogatása; a titói Jugoszláviával kialakult, csaknem a föderatív államközösségig jutó, bizalmas viszonyt²⁴ pedig beárnyékolta a szerb partizánok koszovói tömegmészárlásai. (Melyek mértéke és kegyetlensége semmiben sem maradt el a délvidéki magyarsággal szembeni népirtásától.)

A jugoszláv gazdasági gyámkodás is a kétkedőket igazolta, hiszen Tito segélyprogramja alig különbözött a korábbi protektor, Olaszország gyakorlatától: ebben is a „testvéri” védnök érdekei és importigényei domináltak. A Tervbizottság elnöke, Nako Spiru konok kritikái, majd kétségbeesett öngyilkossága is közrejátszott abban, hogy a Jugoszláviával közös 5 éves terv ötletét Albánia végül elutasította. Kapcsolataik aztán a Moszkva és Belgrád között 1948-ban kirobbant Kominform-konfliktussal végletesen megromlottak. A délszláv tanácsadókat kiutasították, s a hatalomból kiséprűzték a párt jugoszlávbarát prominenseit (Kiri Belisovát s a felszabadító háború vezéralakját, Mehmet Shehut²⁵). Indultos sajtóháború vette kezdetét, amelyben a korábbi föderációs terveket immár a területi hódítás álcázott forgatókönyvének minősítették. Sajátságos, hogy míg Tito Sztálin rendszerét vádolta gátlástalan imperiaлизмussal, saját maga ugyanezt az álságos és agresszív politikát folytatta Albániával (s részben Bulgáriával) szemben.

A szocializmus építésének újabb kórtüneteként a hidegháború okozta nehézségek és gazdasági bajok felelőségének (bűnbakjának) Koçi Xoxe volt belügyminisztert kiáltották ki. A kirakatper 1949 májusában kivégzésével tetőzött; miközben a nemzetközi erőterben megjelent a maoista kínai nagyhatalom, s Európában – albán tagsággal – a KGST. A nyugati államok a NATO katonai szervezetébe tömörültek, ami a fegyverkezési verseny okán közrejátszott az albán tömegek elnyomorodásában,²⁶ egyúttal hivatkozással szolgált a totalitárius hatalmi rend fenntartásához. A dogmatista államhatalom nem tűrte sem a „lelkiismereti”, sem az etnikai „elhajlásokat”. A hivatalos statisztikák szerint pár tízezernyi, görög adatok szerint viszont ennek sokszorosát kitevő hellén kisebbség csak 4 osztályos alapiskolához jutott. Ezek száma is évről évre csökkent. Az ortodox templomokat is lerombolták, s 1975-ben életbe lépett az

„okszerűtlen” személyi és földrajzi neveket tiltó törvény. Nem sokkal ezután kényszertelepítéssel lazították fel a déli határtérség görög lakosságát, s korlátozták a nemzetiségi nyelvhasználatot.²⁷

Az emigránsok által szorgalmazott restaurációt támogatta a brit és amerikai titkosszolgálat is, de az ötvenes évek elején végrehajtott gerillaakciók kudarcai kompromittálták ezeket a törekvéseket. Hoxha rezsimje tehát stabilan tartotta magát. Az ország vezetése a Nyugatot járt toszk értelmiségiek kezében összpontosult, akik a nepotizmus bűnébe esve még szorosabbra zárták soraikat a fordulat utáni évtizedekben.²⁸

A hatalom birtokosai azonban nehezen küzdöttek meg a meglehetősen előnytelen gazdaságföldrajzi és társadalmi adottságokkal. Mezőgazdasági hasznosításra csupán a földterületek kb. 30%-át kitevő legelő s a 10%-nyi szántó volt alkalmas. Gabonafélékből az önellátást a kolhozosítás erőltetésével biztosították, de a meredeken növekvő népesség a népélelmezést továbbra is bizonytalanná tette. Az iparfejlesztésnek kedvezett az ország jelentős króm-, réz-, nikkel-, szén- és olajkészlete, az államosítás és tervutasításos rendszer, s közvetve a kétpólusú világot meghatározó fegyverkezési verseny.

Az SZKP XX. kongresszusának határozatait s a békés egymás mellett élés programjának kockázatait az albán vezetés elutasította, Moszkva és Belgrád békülése ugyanis élesen felvetette ez ideig szunnyadó ellentéteket Jugoszláviával. Különösen Koszovó vonatkozásában. Nem csoda hát, ha az orosz–kínai vitában Tirana az utóbbi mellett tört lándzsát (nem kérve „a grépfrútellátó” presztízs nélküli szerepéből a KGST-integrációban). Moszkva vezető szerepét s a titói revizionizmust elutasító kínai–albán álláspont 1961-re teljes szakításhoz vezetett. Ebben bizonyosan közrejátszott a KGB szerepvállalása a Hoxha elleni sikertelen összeesküvésben. Az ipari berendezések alkatrész-utánpótlásának hiánya ugyan súlyos károkat okozott az albán gazdaságnak, ám Kína nemcsak élelmiszer-szállításokkal, de tanácsadók delegálásával és kedvező hitel nyújtásával nagyrészt kárpótolni tudta újdonsült védencét, amely fogékonynak mutatkozott a kulturális forradalom „vívmányaira” is. Csou En-Laj 1963-as látogatása ellenére e meghitt kapcsolat azonban fokozatosan megromlott, és 1978-ban az ázsiai kolosszus is beszüntette albán segélyprogramját.

A világ első „ateista államát”, a sztálinista Albániát csak késve érinti meg a helsinki enyhülési folyamattal szárba szökő gorbacsovi pereszt-

rojka, amely előkészíti a Szovjetunió s – gyötrelmes agóniával – a jugoszláv föderáció széthullását; ám az 1991-es albán parlamenti választások győztese, a reformkommunista Ramiz Alia sikeresen átmenti hatalmát. A balkáni forgatókönyv szerint...

KOSZOVÓ FÜGGETLENEDESE (A „SZERB TRIANON” ZÁRÓ EPIZÓDJA)

Sokkal zaklatottabban, albán szempontból mégis sikeresen alakul a jugoszláviai Koszovó sorsa. 1963-ban a tartomány autonómiát nyer, albán lakói világtévéhez, anyanyelvi sajtóhoz és Priştinában egyetemhez jutnak. S a délszláv föderáció felzárkóztatási alapjából jelentős többlettámogatásokhoz is, ám a dinármilliókat felemészttette a 20 ezrelék feletti éves népszaporulat, aminek egyenes következménye lett a szerbség súlytalan kisebbségbe szorulása. Míg tehát a hasonló nagyságrendű délvidéki magyarság – egykezve és (e)migrálva – Trianon óta megfélemlített, a koszovói albánság a jövőnek élt, és az ezredfordulóra csaknem megötszörözte önmagát!²⁹ Ereje tudatában, s az 1974-es, számára csaknem köztársasági jogokat biztosító alkotmány lehetőségeivel élve, fokozatosan áttért a szecesszió politikájára. A Tito halála után bekövetkező 1981-es szociális jellegű tüntetéshullám brutális elfojtása és a rájuk nehezedő fokozott hatósági erőszak csak olaj volt a tűzre.

A belgrádi értelmiségiek és politikusok ekkor már a „szerbség koszovói genocídiuma” ellen tiltakoztak. A rigómezei csata 600. évfordulóján, 1989. június 28-án elmondott beszédében Slobodan Milošević pedig már a fegyveres összecsapások lehetőségével riogatta milliós hallgató-ságát.³⁰ A sorozatos tüntetéshullámok és a tartományi parlament által 1990. július 2-án Koszovó köztársasággá nyilvánítása (amelyet később népszavazás is megerősített) a rendkívüli állapot bevezetését, majd a tartomány autonómiájának felszámolását eredményezte.

A szerb hivatalosság által soha el nem ismert 1992-es parlamenti és elnökválasztáson az „albán Gandhi”, Ibrahim Rugova és a mérsékelt Koszovói Demokratikus Liga (LDK) győzött. Az összalbán egyesülés távlata egy ideig jól megfér az ellenzéki Adem Demaqi balkáni konföderációs programjával. A határok sérthetlenségének Helsinkiben is megerősített nemzetközi elve ugyanis áthághatatlanak tűnő gátat emelt az albán szeparatizmusnak (amely az etnikai revízió jegyében sem talált szövetségeseket a „társutas” egykori tagköztársaságokban). Így, a válság kiélező-

dése ellenére, egy „árnyéktársadalom” keretei között próbáltak túlélni. Az albánok fokozatosan kivonultak a szerbek által uralt állami és társadalmi intézményekből, s bojkottálták azok szolgáltatásait. Létrejött az albán oktatás, egészségügy és közszolgálat párhuzamos rendszere, amelyeket a szürkegazdaságból és a külföldi diaszpóra áldozatos adományai-ból működtettek. A patthelyzetben fordulatot a Koszovói Felszabadítási Szervezet, az UÇK 1998-as megalakulása hozott, ami megtörte a szerbek fegyvermonopóliumát. A passzív ellenállás polgárháborúvá változott, s ebben fontos szerepe volt az albán anyaország 1997-es összeomlásának, amit egy tömegeket ellehetetlenítő piramisjáték idézett elő. A végül ENSZ-békefenntartókkal megfékezett anarchia viszonyai között Albániából jelentős mennyiségű fegyver áramlott át a határon, az alvilággal is kapcsolatban álló felkelőkhöz. A civil lakosságot sem kímélő szerb tisztogatásoknak (pl. a račaki mészárlás³¹) és ezek albán megtorlásainak az 1998. október 12-ei Holbrook–Milošević-egyezmény szabott határt, de a jelentős ásványkincsek és a termékeny Metohija és Rigómező birtokáért a harcok kiújultak. A nagyhatalmak koncertje végül 1999 februárjában Rambouillet-ban tárgyalóasztalhoz ültette a harcoló feleket. Milošević azonban „Koszovó megmentőjeként” nem bízhatta a tartományt a NATO-békefenntartókra, hiszen ez a forgatókönyv komoly esélyt kínált az albánok végleges függetlenedéséhez. Az állami szuverenitás kontra kisebbségi jogok dilemma ugyanakkor a NATO, az Orosz Föderáció és Kína hatalmi helykeresésének konfliktusával is megterhelődött. A végül jórészt presztízssokokból elrendelt NATO-légicsapások viszont nem várt szerb ellenállásba ütköztek. Ennek legfőbb célpontja és elszenvedője – zsarolási célzattal – mintegy 800 000 koszovói civil lett, akik embertelen megpróbáltatások közepette igyekeztek menedéket találni a környező országokban. A fegyvermentesítés és a menekültek hazatérése kérdésében végül egyezsége jutó felek elfogadták a KFOR-csapatok által garantált béketeremtést, amellyel a tartomány hosszú évekre NATO-protectorátussá vált.

Mint az várható volt, a szerbek heves ellenkezése s az albánok megfélemlítő leszámolásai egyre közelebb hozták a végleges elszakadás pillanatát. Miközben a szerbek tömeges menekülése folytán a tartomány csaknem „vegytiszta” albán régióvá lett. A szerb etnikum törzsterülete, az egykori Raška, a „szerb bölcső” így vált évszázadok szakadatlan küzdelmei közepette a második albán hazává 2008. február 17-én.

A birodalmak fojtogató ölelését s a szomszéd népek beolvasztó törekvéseit túlélt maroknyi nemzet, mely Csipkerózsika-álmából csak a 19. század utolsó harmadában serkent fel, megkérdőjelezhetetlenné tette rendkívüli élni akarását. Manapság talán Európa egyedüli gyarapodó nemzete. S ez az életerős, áldozatkész nemzet akár belátható időn belül beteljesítheti messzire tekintő prominenseinek álmát: a csaknem Magyarország méretű és lakosságszámú Nagy-Albániát.³²

EPILÓGUS

Az albán többségű vidékek offenzív demográfiai mutatói Szerbia és Montenegró déli peremén, a görög Észak-Epiruszban s a békefenntartók által vigyázott „félalbán” Macedóniában önmagukban is reális esélyt jelzik egy újabb megrendítő balkáni válságnak. Ismételt konfliktusokkal az ellenérdekelt szomszédokkal, a „felettes” szempontjaira kényes Európai Unióval, atyáskodó nagyhatalmakkal.

Az albánok itt vázolt históriája ugyanakkor éppen azt példázza, hogy a történelem olykor riasztó túlerővel szemben is hagy esélyt a túlélésre, a megkapaszkodásra. Esélyt, amit törhetetlen akarással, újra és újra – tanácsos megragadni!

JEGYZETEK

¹ Ezt a mítoszt a görögök táplálták, az ortodox vallású albánok asszimilálásának szándékával. Niederhauser Emil: *Nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-Európában*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977, 128. o.

² Jelavich Barbara: *A Balkán története I*. Osiris 2000, Budapest, 1996, 80. o.

³ Réti György: *Albánia sorsfordulói*. Aula, Budapest, 2000, 25. o.

⁴ Az albán vallási szinkretizmusról lásd bővebben Csaplár-Degovics Krisztián: *Az albán nemzetiség kialakulása (1878–1913). A Rilindja és az államalapítás korszaka*. Monográfiák 3., ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2010, 71–73. o.

⁵ A timár egy vagy több lovas katona (szpáhi) felszerelését és katonai hadrafoghatóságát biztosító, tulajdonjog nélküli hűbérbirtok. A csiftlik részben mértékegység: egy pár ökörrrel egy nap alatt felszántható terület. Jelentett továbbá a ráják által birtokolt és művelt földet, vagy a timárirtoknak a szpáhiik közvetlen kezelésében lévő részét; végül a 16. századtól a vezető réteg kezén felhalmozódó nagyobb birtoktestet (amit a gazdaságtörténészek a kelet-közép-európai modernizálódó földesúri

majorsági birtokhoz szoktak hasonlítani). A vakuf közcélú vagy jótékonyági alapítvány, amellyel dzsámit, közfürdőt, iskolát és más intézményeket működtettek. A 19. században egyértelműen a magántulajdon-szerzés, vagyonátmentés lehetséges eszközének számított.

⁶ Az állami hivatalokat vállaló Vlora, Toptani, Vërlaci családok 10–15 000 hektáros birtokokkal rendelkeztek 1912-ben. A termőföldszükében lévő négy, albánok lakta vilajetben ekkor 620 000 hektár volt nagybirtok, jórészt albánok tulajdonában. Csaplár-Degovics, i. m. 95. o.

⁷ Uo. 147–152. o. Az itáliai albán közösség adta a világnak XI. Kelemen pápát és Garibaldi vörös inges harcostársát, a későbbi gyarmatszerző miniszterelnököt, Francesco Crispiet is.

⁸ Jelavich, i. m. I. 319. o.

⁹ Útmutatása szerint: „Ne hagyjuk, hogy a mecset és a templom elválasszon bennünket! Az igazi vallás az albán nemzeti eszme.” Réti, i. m. 33. o.

¹⁰ Montenegrónak így Gusinje és Plav helyett Ulcinj kikötője jutott, Görögországnak pedig Epirusból csak Arta körzetét kellett 1881-ben átengedniük. Jelavich, i. m. I. 320–321. o.

¹¹ A millet-rendszer a nem iszlám hitűek egyházi önkormányzata (bíráskodási, gazdasági, oktatási jogosítványokkal, a papi személyek adó- és robotmentességével). Mindezek fejében az egyházi előjáró köteles volt garantálni a vallási közösség tagjainak lojalitását a szultáni hatalomhoz, és a kivetett adók kincstárba származtatását. Ez az autonómiaforma mégis nagy jelentőségű a nemzeti nyelv és identitás megtartása és ápolása szempontjából.

¹² 1878-ban Gjirokastra, Berat és Vlora szandzsákjaiban 80 török és 163 görög iskola működött. Jelavich, i. m. II. 80. o.

¹³ Az olaszországi enklávé szülöttje, Dameano Camarda 1864-ben adta ki Szkander bégéről szóló eposzát, amely lelkesítő példává vált. Niederhauser, i. m. 129. o.

¹⁴ Réti, i. m. 32. o.

¹⁵ 1908 novemberében a monasztiri (Bitola) nyelvi kongresszus tett pontot a hosszú vita végére. A latin ábécé az albán nemzeti egység jelképévé vált. Csaplár-Degovics, i. m. 158–163. o.

¹⁶ A török kegyetlenkedések nyomán elmenekülő albánok érdekében a magyar Nopcsa Ferenc báró is megpróbált közvetíteni. Csaplár Krisztián: *Nopcsa Ferenc élete*. www.albanianphotography.net/hu/nopcsa2.html (Letöltés: 2013. április 16.)

¹⁷ Uo.

¹⁸ Előkelő albán ifjak ösztöndíjas hazai képzését a neves történész, Balkán-specialista Thallóczy Lajos szorgalmazta. *Klebelsberg Kuno levele Thallóczy Lajoshoz, 1914. január*

25. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Levelestár XI/549. Lásd Makkai Béla: *A magyar kormányzat „Bosniai actiója” (1909–1919)*. Századok, 130./2., 1996, 378. o.
- ¹⁹ Az albánok létszámát az 1921-es délszláv népszámlálás 439 000 főre teszi. Réti, i. m. 326. o.
- ²⁰ Juhász József: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Aula, Budapest, 1999, 51. o.
- ²¹ Réti, i. m. 66. o.
- ²² Név szerint Dušan Mugoša és Blažo Jovanović (Réti, i. m. 72–73. o.), majd Tito különmegbízottja, Svetozar Vukmanović „Tempo”. Jelavich, i. m. II. 243. o.
- ²³ Réti, i. m. 76. o.
- ²⁴ A két ország 1946. júliusban barátsági és segélynyújtási szerződést kötött.
- ²⁵ Schütz István szóbeli közlése, 2007. január 22.
- ²⁶ A fegyverkezési kiadások mellett itt olyan esztelen erőfeszítésekre is gondolunk, mint az országszerte tízezerrel megépített légtalmi bunkerek.
- ²⁷ A hasonló nemzetiségi politikát folytató görög kormánynak mindez hivatkozásul szolgált arra, hogy a második világháborút lezáró békeokmány aláírását – vagyis az északi szomszédjával közös határ elismerését – 1987-ig megtagadja!
- ²⁸ A Központi Bizottság magja négy házaspárból s azok számtalan sógorából tevődött ki. Jelavich, i. m. II. 331. o.
- ²⁹ A magyarok 1921-ben még a „névelemző” délszláv statisztikák szerint is 467 658-an voltak, míg ma, a legfrissebb adatok szerint alig lépik túl a negyedmilliót. Arday Lajos: *Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában*. Books in Print, Budapest, 2002, 49. o. Az albánok létszáma ezzel szemben 1921-ben 439 000, míg 1991-ben 1 983 000 fő volt. Réti, i. m. 326. o.
- ³⁰ Juhász, i. m. 199. o.
- ³¹ A račaki mészárlás, „az albán Srebrenica” 45 halálos áldozatot követelt 1998. január 15-én. Juhász, i. m. 295. o.
- ³² Ezt nyilatkozta többek között egyik beszédében az Albán Demokrata Párt vezére, Sali Berisha állam-, majd kormányfő is. Réti, i. m. 349. o.